

RECENZIO

RÉKA VARGA: CHALLENGES OF DOMESTIC PROSECUTION OF WAR CRIMES WITH SPECIAL ATTENTION TO CRIMINAL JUSTICE GUARANTEES (BUDAPEST: PÁZMÁNY PRESS 2014) 284.

A nemzetközi büntetőjogot kutatási területnek választani hálás feladat: részint, mert a nemzetközi jog e relative új, ámde annál dinamikusabban fejlődő területe nagyszerű lehetőséget kínál jogtudománybeli novumok felderítésére és közlésére; részint pedig azért, mert a hazai szakirodalom¹ – egyelőre – nem bővelkedik ilyen témájú művekben.

Noha a nemzetközi jog diszciplínája rendszerint kevésbé tűnik testközelinek a gyakorló szakember számára, mint a belső jogba tartozó klasszikus jogágak, Varga Réka *A háborús bűncselekményekkel kapcsolatos nemzeti bíróságok előtti eljárások kihívásai, különös tekintettel a büntető igazságszolgáltatás garanciális jellegrű szabályaira* (*Challenges of Domestic Prosecution of War Crimes with Special Attention to Criminal Justice Guarantees*) című kötete nyilvánvalóvá teszi az olvasó számára, hogy a fenti meglátás teljes mértékben illuzórikus. A címválasztással kapcsolatban szeretném jelezni, hogy bár kétségkívül terjedelmes, ugyanakkor teljességgel indokolt választásnak mutatkozik, ha összevetjük a téma sokrétűségével. Már első pillantásra is szembeötlő – hiszen mind a monográfia címe, mind a tartalomjegyzéke, mind pedig az első fejezet élére alapvetésül állított idézet² azt sugallja –, hogy a szerző nem pusztán a „steril” nemzetközi dimenzióban mozog, hanem – a téma szempontjából releváns, és a belső joghoz éppúgy kötődő – implementációs, alapelvi és jogalkalmazásbeli kérdéseket is sorra veszi. E jellemzőinek köszönhetően, a mű nem csupán a nemzetközi jogászok, hanem valamennyi – elsősorban, ám nem kizárólagosan büntetőbírói – jogalkalmazó figyelmére igényt tarthat. Emellett, már e ponton előrebocsátandó, hogy nem csupán a könyv felületes, hanem részletekbe menő áttekintése után is megkérdőjelezhetetlen az az ala-

¹ Bár e terület jelenleg kevésbé feldolgozottnak mondható, ha csak hazánkat vesszük számításba, mindazonáltal az elmúlt néhány évben számos értékes nemzetközi büntetőjogi tanulmány született magyar szerzők tollából. Így pl. ÁDÁNY Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága: Előzmények, tendenciák és előfeltételek* (Budapest: Pázmány Press 2014); BÁRD Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában: A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberi jog-dogmatikai értekezés* (Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó 2007); HOFFMANN Tamás: *The Challenge of Transnational Armed Conflicts* [PhD-értekezés] (Budapest: ELTE 2011); KIRS Eszter: *Demokratikus átmenet a háborús bűntettek árnyékában* (Miskolc: Bibor 2012); KIRS Eszter (szerk.): *Egységesezés és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban: A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2009. április 24-én megrendezésre került nemzetközi büntetőjogi tárgyú konferencia tanulmánykötete* (Miskolc: Bibor 2009); LATTMANN Tamás: *Az egyén helyzete napjaink fegyveres konfliktusaiban – különös tekintettel a fegyveres erő terrorizmussal szembeni alkalmazására* [PhD-értekezés] (Budapest: ELTE 2013).

² „A nemzetközi humanitárius jog betartatása nem múlhat kizárólag a nemzetközi bíróságokon, melyek nem helyettesíthetik az állami szintű bírói fórumokat. A nemzeti igazságszolgáltatási rendszerek alapvető, mi több, főszerepet játszanak e kérdésben.” (11. o.)

pos és kimerítő jellegű kutatómunka, valamint szakmai praktikumban való jártasság, amelyeket a szerző folytatott, illetve elsajátított. Utóbbiak felől tudományos „éleslátása” és az illusztrációképpen felhozott jogesetek semmiféle kétséget sem hagynak.

A kötetet öt fő fejezet alkotja – ebből szükségszerűen egy a bevezető gondolatokat, egy pedig a konklúziók levonását tartalmazza –, melyek további tizenkét alfejezetre, illetve néhol további alpontokra tagolódnak. Az értekezés vezérfonalának sommás leírását a *Bevezetésben (Introduction)* a következőképpen adja meg a szerző:

„A mű átfogó célja tehát, hogy azokat a problémákat vizsgálja, amelyek általában elő szoktak fordulni, vagy esetlegesen felmerülhetnek a nemzeti jogalkotásban és jogalkalmazásban a humanitárius jog átültetése, illetve a háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások során. Továbbá, a szerző törekszik azon álláspont alátámasztására, hogy a súlyos jogsértések³ megtorlására vonatkozó kötelezettség hatékony alkalmazása messzemenően túlmutat a nemzetközi szerződések ratifikációján, illetőleg a nemzetközi közösség által üldözendőnek vélt bűncselekményeknek belső jogba történő egyszerű átültetésén.” (16. o.)

A második fejezet (*Evolution of International Criminal Jurisdiction, Individual Responsibility and the Definition of War Crimes; International Obligations on Repression of Grave Breaches and War Crimes*) a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás fejlődését, az egyén nemzetközi bűncselekményekért való felelősségét, a háborús bűncselekmények fogalmát, és végül, de nem utolsó sorban, az 1949. évi genfi egyezmények (a továbbiakban: *Genfi Egyezmények*) által definiált ún. súlyos jogsértések és a háborús bűncselekmények megtorlására vonatkozó nemzetközi kötelezettségeket veszi sorra. A történeti fejlődés bemutatása, illetőleg a kapcsolódó fogalmak tisztázása a tudományos értekezések esszenciális alkotóelemei, mely bevezető részek rendszerint nem terjeszkednek túl a leíró elemzés módszerén és az esetlegesen már ismert történeti tények vizsgálatán – ami meglátásom szerint egyébként sikeresen védhető módszer. A szerző ezt meghaladva már a kötet elején számot tesz „kitekintő” jogalkotás-elemző precizitásáról, és az univerzális joghatóság tárgyalása után, említést tesz az Amerikai Egyesült Államok *Alien Tort Statute*-járól⁴ mint az extra-territoriális jogalkotás egyik szemléletes példájáról.

³ A szerző itt az 1949. évi genfi egyezmények, 2000/17-20. számú Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől. *Magyar Közöny* 2000/112. (2000. november 16.) 7020–7116. (Egyezmény a hadra kelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javításáról; Egyezmény a tengeri haderők sebesültjei és betegei helyzetének javításáról, Egyezmény hadifoglyokkal való bánásmódról; valamint Egyezmény a polgári lakosság háború idején való védelméről) és az 1977. évi Kiegészítő Jegyzőkönyveik (Kiegészítő Jegyzőkönyv a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről, valamint Kiegészítő Jegyzőkönyv a nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről) súlyos megsértésére utal.

⁴ A törvény lehetővé teszi, hogy az amerikai bíróságok előtt kártérítési igénnyel lépjenek fel azok a személyek, akik súlyos nemzetközi jogsérelmet szenvedtek el, tekintet nélkül a jogsértés elszívésének helyére, ill. az elkövető és a sértett állampolgárságára.

A harmadik – és egyben legterjedelmesebb – fejezet (*Legal Problems Around the Application of International Criminal Law*) azokat a nehézségeket mutatja be, amelyek vagy a nemzetközi jog, vagy a belső jog, vagy pedig a nemzeti joggyakorlat és jogalkalmazás szintjén jelentkezhettek a háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásoknál. E terjedelmes katalógusból e recenzióban csupán egyetlen pontot (3.1.2. *Effects of International Law on National Lawmaking and National Jurisprudence: The ICC Complementarity Principle*) emelek ki, mely a *Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumában*⁵ (a továbbiakban: *Római Statútum*) szereplő komplementaritás elve.⁶ A *Római Statútum* Preambulumának (10) bekezdése⁷ elvi élel hangsúlyozza, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága az állami szintű büntető igazságszolgáltatási rendszerekhez viszonyítva kiegészítő jellegű. Úgyszintén, a *Római Statútum* 1. cikke⁸ *expressis verbis* kimondja e rendelkezést. Majd a *Római Statútum* 17. cikk (1) bekezdés *a*) és *b*) pontja definiálja explicit, ám negatív módon a komplementaritás elvét. Eszerint, a Nemzetközi Büntetőbíróság elfogadhatatlannak nyilvánítja az adott ügyet, ha az egyébként joghatósággal rendelkező állam nyomozást vagy büntetőeljárást indított, kivéve, ha az állam nem hajlandó vagy nem képes a nyomozás vagy a büntetőeljárás érdemi lefolytatására.⁹ Továbbá akkor is, ha az ügyben joghatósággal rendelkező állam nyomozást indított, és az állam úgy határozott, hogy nem indít büntetőeljárást az érintett személy ellen, kivéve, ha a határozatot azért hozták, mert az állam nem hajlandó vagy nem képes a megfelelő büntetőeljárás lefolytatására.¹⁰

A Nemzetközi Büntetőbíróság tehát csak végső esetben, mintegy nemzetközi *ultima ratióként* léphet fel a népiirtás, az emberiség elleni bűncselekmények és a háborús bűncselekmények elkövetőivel szemben.¹¹ A kiegészítő joghatóság jogpolitikai indoka egyrészt, hogy e megoldás kevésbé sérti az állami szuverenitás princípiumát. Másrészt, hogy az állami szinten lefolytatott büntetőeljárások hatékonysága jóval magasabb szintű, hiszen a konfliktussal érintett államok könnyebben hozzáférnek a bizonyítási eszközökhöz (például tanúk, okiratok felkutatása; helyszíni szemle lefolytatása stb.).¹² Harmadrészt pedig itt kell megemlíteni a nemzetközi bírói fórumok oldalán jelentkező költségeket és az ügyteher problémáját is, melyekből kifolyólag a nemzetközi törvénszékek eljárási kapacitása korlátozott.

⁵ Lásd *Rome Statute of the International Criminal Court*, A/CONF.183/9, Rome, 17 July 1998.

⁶ Lásd pl. *Informal Expert Paper: The Principle of Complementarity in Practice*, ICC-01/04-01/07-1008-AnxA, The Hague, 30 March 2009; William SCHABAS: „Complementarity in Practice: Some Uncomplimentary Thoughts” *For presentation at the 20th Anniversary Conference of the International Society for the Reform of Criminal Law*, Vancouver, 23 June 2007; Erica SAXUM: „The ICC versus Sudan: How Does the Darfur Case Impact the Principle of Complementarity?” *Eyes on the ICC 2009-2010/1*. 1.12.

⁷ Lásd 5. lj. Preamble.

⁸ Lásd 5. lj. Article 1.

⁹ Lásd 5. lj. Article 17. (1) *a*).

¹⁰ Lásd 5. lj. Article 17. (1) *b*).

¹¹ Lásd 5. lj. Article 5. (1) *a*–*d*).

¹² ÁDÁNY Tamás Vince: „A komplementaritás elve a gyakorlatban” *Kül-Világ. A nemzetközi kapcsolatok folyóirata* 2012/4. 61–64.

Bár a komplementaritás elve nívumként került a *Római Statútum* rendelkezései közé, a szakirodalom kivétel nélkül hangsúlyozza, hogy a nemzetközi jog által is üldözendő bűncselekmények miatti felelősségre vonás elsődlegesen – javarészt a fenti okok miatt – az állami bíróságok feladata. A szerző ebből kiindulva a nemzeti eljárásokat állítja a vizsgálat középpontjába, és ráirányítja a figyelmet a kiegészítő joghatósági modell alkalmazása és a közép-európai büntető jogalkotási „hullám” közötti összefüggésre. Bár a *Római Statútum* nem kötelezi az államokat a benne foglalt bűncselekmények belső jogi szankcionálására,¹³ a komplementer joghatóság miatt azonban az államok többsége a nemzeti jogban való büntetni rendeltség bevezetését választotta annak érdekében, hogy elkerülje a Nemzetközi Büntetőbíróság esetleges joghatóság-gyakorlását. Mivel a *Római Statútum* eljárással „fenyeget” azokban az esetekben, amikor egy állam nem képes, vagy nem kész az elkövető felelősségre vonására, a nemzetközi eljárás megindulása erőteljes kritikát fejezhet ki az adott állam implementáló tevékenységének vonatkozásában.¹⁴ Mint ahogyan azt a Nemzetközi Büntetőbíróság Főügyészi Hivatala egy korábbi közleményében¹⁵ összefoglalta, az állandó nemzetközi büntetőbírói fórum felállításának célja eredendően nem az, hogy a jövőben minden egyes – és egyébként joghatóságába tartozó – ügyben eljárjon, hanem éppen ellenkezőleg: a jogintézmény sikerének fokmérője az előtte folyó eljárások csekély száma. A fent leírt cél teljesülésének pedig alapvető feltétele a nemzeti büntetőjog – a gyakorlatban főképp a büntető törvénykönyvek – következetes jogharmonizációja. A negyedik fejezet (*Possible Ways of Overcoming the Hurdles*) tartalmazza a korábbiakban ismertetett problémákra adható lehetséges válaszokat. E fejezet minden bizonnyal a kötet legértékesebb része, mivel a harmadik fejezetben említett nehézségekre működőképes megoldási javaslatokkal áll elő a szerző. Ezekből merítve – az előző részben általam kiragadott témával összhangban – a *Római Statútum* belső jogba történő átültetésének különös aspektusait (4.2.2. *Specific Aspects of Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court*) emelném ki. A *Római Statútum* ratifikációja a nemzetközi humanitárius jogot implementáló belső jogalkotási aktusok áttekintésére szorította az államokat, melynek következtében konceptuális változtatások léptek életbe a nemzeti jogalkotás szintjén mind a „genfi jog” által definiált súlyos jogsértések, mind a háborús bűncselekmények vonatkozásában. A szerző – Gellér Balázs nyomán – a *Római Statútumban* szereplő bűncselekmények inkorporálására három lehetőséget vázol fel:

„1) a nemzeti jogalkotó semmit sem tesz arra hivatkozva, hogy a nemzetközi jog a belső jog részét képezi;

¹³ Lásd erről bővebben a szerző egyik korábbi cikkét: VARGA Réka: „A Római Statútum jelentősége a nemzetközi jogban és a nemzetközi büntetőjogban” *Iustum Aequum Salutare* 2006/1-2. 95–98.

¹⁴ A komplementer joghatóság alkalmazásának következményeiről és a nemzeti implementáció fontosságáról szintén lásd a szerző egyik korábbi cikkét: VARGA Réka: „A Római Statútum végrehajtása nemzeti szinten, különös tekintettel a magyar büntetőjog rendszerére” *Kül-Világ. A nemzetközi kapcsolatok folyóirata* 2012/4. 76–86.

¹⁵ Lásd www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/1fa7c4c6-de5f-42b7-8b25-60aa962ed8b6/143594/030905_policy_paper.pdf.

- 2) semmiféle további jogalkotási aktusra nincs szükség, ha a *Genfi Egyezmények* és *Kiegészítő Jegyzőkönyveik* megfelelő szabályai már implementálásra kerültek a belső jogban;
- 3) további jogalkotási aktusokra van szükség, mely vagy a már meglévő büntető törvénykönyv módosításában, vagy egy új nemzetközi büntető törvénykönyv megalkotásában ölthet testet.” (206. o.)

A szerző hozzáfűzi, hogy bár a fenti inkorporációs teóriák közül az utolsót tartja Magyarország számára a legpraktikusabbnak, a jogalkotási aktussal történő átültetés ugyanakkor korántsem problémamentes. Először is, az önálló nemzetközi bűncselekményeket tartalmazó büntető törvénykönyv elfogadása a kontinentális jogrendszerekben – ellentétben az angolszász jogcsaláddal, ahol már a *Genfi Egyezmények* és *Kiegészítő Jegyzőkönyveik* esetében is alkalmazták ezt a módszert – meglehetősen idegen, hiszen e megoldás eddig csupán a *Római Statútum* rendelkezéseivel kapcsolatban merült fel. Másodsorban, a *Római Statútum* meglehetősen hosszasan tárgyalja a háborús bűncselekményeket,¹⁶ további csoportosítási szempontként megadva, hogy az adott cselekményt nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres konfliktus során követték-e el. Harmadsorban, látszólagos átfedés mutatkozhat a háborús bűncselekmények egyes tényállási elemei között, holott ezek „összemosása” lényeges elemeket fedhet el. Végezetül megjegyzendő, hogy a *Genfi Egyezményekben* és *Kiegészítő Jegyzőkönyveikben*, valamint a *Római Statútumban* alkalmazott olyan általános fogalmak, mint az egyes felelősségi módok, elkövetési alakzatok vagy a bűncselekmény elkövetésének megállapíthatóságához szükséges mentális elemek nem teljességgel illeszkednek a kontinentális jogrendszerek által alkalmazott terminológiába. A fenti nehézségek miatt a közép-európai államok már meglévő büntető törvénykönyveik módosítását, illetve új büntető törvénykönyvek elfogadását választották megoldásként, ám ennek egyenes következménye lett, hogy az átültetett bűncselekményi tényállások nem illeszkednek a kódexek szisztematikus rendszerébe (207. o.).¹⁷

Ha szemléltetni kívánjuk az átültetés gyakorlati nehézségeit, érdemes a hatályos magyar szabályozást megvizsgálni. Elmondható, hogy az új *Büntető Törvénykönyv*¹⁸ háborús bűncselekményeket szabályozó XIV. fejezetének elfogadása során a jogalkotó elsődleges célkitűzése a *Római Statútummal* való összhang megteremtése volt.¹⁹ A *Római Statútum* 8. cikk (2) bekezdésének *a*), *b*), *c*) és *e*) pontja határozza meg azokat a körülményeket, amelyek fennállása esetén megvalósulnak az alpontokban definiált háborús bűncselekmények. Ezek alapján, háborús bűncselekménynek minősül a *Genfi Egyezmények* súlyos megsértése, a háború törvényeinek és szokásainak egyéb súlyos megsértése, akár nemzetközi, akár nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetén. Ugyanakkor a magyar jogalkotó

¹⁶ Lásd *Rome Statute of the International Criminal Court* Article 8. (1)–(3).

¹⁷ Lásd erről bővebben GELLÉR Balázs József: *Nemzetközi Büntetőjog Magyarországon, adalékok egy vitához* (Budapest: Tullius 2009).

¹⁸ 2012. évi C. tv. a *Büntető Törvénykönyvről*.

¹⁹ GÖRGÉNYI Ilona [et al.]: *Magyar Büntetőjog – Különös Rész* (Budapest: CompLex 2013) 30.

úgy ítélte meg, hogy a *Római Statútumban* szereplő meghatározások sok esetben átfedésben vannak egymással, így az egyszerűsítés kedvéért több fogalom is összevonásra került. A Btk. ide vonatkozó fejezetének indokolásában²⁰ olvasható, hogy a *Római Statútumban* szereplő „tényállások” között sok esetben mindössze annyi különbség mutatkozik, hogy a jogsértést nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres konfliktus során követik el. Így utóbbi csoportosítási szempontot a hazai jogalkotó mellőzendőnek ítélte meg.

Utóbbira konkrét példaként hozható fel a Btk. 149. §-a alatt szabályozott ún. védett személyek elleni erőszak tényállása. A kódex aszerint differenciál a bűncselekmény egyes tényállási elemei között, hogy a jogsértés védett személy vagy védett dolog ellen irányul-e. A *Római Statútum* 8. cikkében szabályozott mintegy ötven különböző pontban foglalt elkövetési magatartásai közül az azonosságot, az átfedést mutatókat összevonja, hiszen – ahogyan az már fentebb is említésre került – a magyar jogalkotó úgy vélte, hogy például védett személy megölése esetén indokolatlan különbséget tenni aszerint, hogy a jogsértést nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres konfliktusban követték el. Mindazonáltal kétségtelen, hogy az eltérő logikán alapuló szabályozás meglehetősen nehézkessé teszi a *Római Statútumnak* való megfeleltetést, valamint a nem kellő precizitással végzett implementáció esetlegesen további súlyos jogalkalmazásbeli problémákat vonhat maga után.

Összegzésként elmondható, hogy a monográfia gazdag gondolatisága az elmúlt öt évtized releváns jogirodalmának, jogszabályainak és esetjogának elemzésén alapul. Kimerítő jelleggel tárja fel a háborús bűncselekmények nemzetközi normáinak belső jogban történő alkalmazási nehézségeit, és úgyszintén kimerítő jelleggel vázol fel e nehézségekre megoldási javaslatokat. Habár a fentiekben csak néhány pontot kiragadva volt lehetőségem bemutatni Varga Réka értekezésének egyes részeit, mégis őszintén remélem, hogy a fenti sorok elegendő ösztönzésül szolgálnak mind azon kutatók számára, akik a nemzetközi közjog aktuális fejlődési tendenciái, illetve a nemzetközi büntetőjog diszciplinája felé nyitottak, mind pedig azon gyakorlati szakemberek számára, akik a büntető jogalkalmazásban érintettek, hiszen a kötet mindannyiuk számára értékes és tanulságos mondanivalót közvetít.

Béres Nóra*

²⁰ 2012. évi C. tv. indokolása a Büntető Törvénykönyvről. Indokolás a XIV. fejezethez (A háborús bűncselekmények), <http://www.uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1200100.TV/ts/20160101/>.

* PhD-hallgató, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 3515 Miskolc, Egyetemváros.
E-mail: noraberest@gmail.com.